

ЗНАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВ - ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ: РЕТРОСПЕКТИВА ДОСВІДУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Анотація. У статті охарактеризовано досвід видатної української поетеси Лесі Українки, яка знала 12 європейських мов. У центрі уваги перебувають методичні принципи організації самоосвіти з іноземних мов.

Ключові слова: самоосвіта, самоосвіта з іноземних мов, методичні принципи організації самоосвіти.

Аннотація. В статье охарактеризован опыт выдающейся украинской поэтессы Леси Украинки, знавшей 12 европейских языков. В центре внимания находятся методические принципы организации самообразования по иностранным языкам.

Ключевые слова: самообразование, самообразование по иностранным языкам, методические принципы организации самообразования.

Annotation. The article described the experiences of outstanding Ukrainian poetess Lesya Ukrainian, who knew the 12 European languages. The focus is on the methodic principles of foreign languages self-learning organization.

Key words: self-learning, self-learning of foreign languages, methodic principles of self-learning organization.

Важливим завданням мовної політики країн Європи є створення умов для ефективного вивчення європейцями 2-3 іноземних мов, адже «лише шляхом кращого володіння сучасними європейськими можна полегшити спілкування та взаємодію між європейцями з різними рідними мовами заради підтримки європейської мобільності, взаєморозуміння і співпраці, та подолати упередження і дискримінацію» [2; 2]. У цьому контексті повчальним і актуальним є досвід видатної української поетеси, яка володіла 12 європейськими мовами, оволодівши ними в процесі самоосвіти.

Серед своїх освітніх завдань Леся Українка на перше місце поставила вивчення європейських мов та літератур, усвідомлюючи одночасно, що цього можна досягти при поєднанні її суб'єктивних зусиль з кваліфікованими послугами спеціалістів у цій сфері. Так, у листі до М. Драгоманова від 18 серпня 1892 року вона писала: «От я б хотіла знати всі головні європейські мови, хоч би для самих літератур, але се моє бажання дуже помалу справджується, бо в Колодяжному трудно знайти спосіб до того. Мені б таки слід хоч одну зиму пробути десь у великому місті, а то в селі самообразования дуже дорога річ» (1; 185).

Щоправда, саме в Колодяжному, у своїй «хатній школі», Леся на початку вісімдесятих років самотужки вивчила французьку і німецьку мови до такого рівня, що могла читати цими мовами книжки, але тут її наставником і учителем була мати Олена Пчілка, яка вільно володіла цими мовами. Гіршою стала справа з вивченням італійської мови, якої мати не знала. Як згадує сестра Ольга, восени 1888 року Леся їздила з матір'ю до Луцька, де працював батько, і затрималася там на пару тижнів, бо брала уроки у знайомої, що знала італійську мову.

Варто, до речі, відзначити, що для сприйняття ритмомелодійного ладу виучуваної мови, її смислового та інтонаційного багатства, тобто набуття тих знань і умінь, які потрібні у перекладацькій справі, Леся Українка в міру можливостей

вдавалася до ведення діалогічних форм спілкування тією чи іншою мовою. Так, відчувачи потребу в удосконаленні своєї італійської розмовної мови, вона, за словами сестри Ольги, у Києві 1896 року познайомилася з двома малими італійцями, синами вуличної музикантки, і говорила з ними італійською мовою (1; 353).

Лікуючись у 1902-1903 роках в Італії (Сан-Ремо), теж читала багато італійської літератури, але була незадоволена, що говорить мало. Тому домовилася з учителькою-італійкою про проведення «годин-розмов»: «один день вона зо мною годину по-італійськи говоритиме, а другий день я з нею годину по-французьки.

Писати жадних вправ, учити жодних слів і т.і. я не буду, бо вважаю зайвим і втомним (так і їй сказала), а так тільки балачка буде та й годі. Де трапляється, то я й тепер говорю по-італійськи, але то мало, бо я мало ходжу і мало справ маю, знайомості ближчі теж якось не клеяться» (4, XI; 311).

Щоправда, уже через якихось пару місяців вона задоволено констатувала: «Треба знати, що я тепер завзято говорю по-італійськи, і якби тільки не проклята послідовність часів ... то говорила б як тосканка. Навіть уже звикла мужчин називати в очі «вона», як того вимагає італійська етикета» (4, XI; 329, 330).

Проте, 23 травня 1902 року, повертаючись морем з Італії додому, все ж зауважила: «Товариство на кораблі переважно італійське і досить приємне ... Загальна мова італійська. За ці 17 днів плавання я більше навчуся по-італійськи, ніж за півроку в Сан-Ремо. А ще я захопила де-Амічіса, то буду перекладати, от і ще практика!» (1; 629).

Отож, немає меж удосконаленню знань, як немає меж бажанню учитися - це вона відчувала й розуміла, цим принципом керувалася все життя.

Живий інтерес відчувала Леся Українка до Болгарії. Там, у Софії, працював університетським професором її дорогий дядько, учитель, і наставник М. Драгоманов, звіди надходили книжки болгарською мовою, що їх старалася прочитати й зрозуміти, там здобували шкільну освіту, попавши з французького в болгарське мовне середовище, її кузина Рада та кузен Зоря... У листі до М. Драгоманова від 24 грудня 1889 року вона писала: «Хочу тільки де про що вас запитати: чи співають у Болгарії колядки і чи схожі вони на українські? Як там люди обходять різдво? Взагалі багато дечого хотіла б я знати про Болгарію ... Як стоїть література болгарська: краще чи гірше за українську?» (1; 98).

Щоб усе це взнати, треба було вивчати болгарську мову. І така нагода трапилася. У Києві Леся познайомилася із студентом університету болгарином Клісургським, який приносив їй болгарські книжки. Читаючи їх при його участі та допомозі, виявила дивовижну здатність вимовляти болгарський «ъ» зовсім так, як він. Можливо, саме тоді вона збагнула ефективність методичної технології взаємо-навчання: «Ми з ним будемо один одного вчити, він мене по-болгарськи, а я його по-українськи. От він цікаво говорить по-руськи! Я, певно, так по-болгарськи говоритиму, якщо буду в Болгарії» (1; 233).

Після прибуття до Софії 1894 року Леся відвідувала практичні заняття болгарської мови і домоглася відчутних успіхів, бо, як іронізувала, «навіть у салоні М-м Белчевої одважилась щось сплести по-болгарськи з її гостями» (1; 298). Клісургський, що спілкувався з нею там, повернувшись до Києва, відвідував Косачів і «дуже хвалив Лесину болгарську мову».

Характерно, що технологія взаємоучіння, названа Лесею «товариством взаємної допомоги», зблизила її із студентом-грузином Київського університету Нестором Гамбарашвілі. При його сприянні вона взялася за учіння грузинської мови та поглиблення знань про латину, сама ж допомагала йому краще опановувати французьку мову, якою вони, зазвичай, спілкувалися між собою. У цьому навчальному

процесі не було окремо учня та учителя, а кожен суб'єкт зближеної освітнім завданням пари ставав одночасно, за висловом Лесі Українки, «учителем і учнем».

Саме такі взаємини склалися між гімназистом Зорею Драгомановим і його кузиною Лесею. Він блискуче володів французькою розмовною мовою і в цьому аспекті ставав для неї учителем, але зовсім погані справи у нього були з російською мовою, і тут уже функцію учителя виконувала Леся: «Задавала я Зорі сьогодні «переложение басни» писати, два-три звороти не російські, а то нічого собі вийшло. Говоримо ми з ним по-французьки. І з того користь нам обом, а то я вже почала було одвикать від сеї мови та й Зоря теж ... До Зорі я з першого дня стала говорити по-французьки, то він так і звик, встановилась традиція» (1; 451).

І хоч Леся напрочуд легко опановувала чужі мови, неперекорні, здавалась би, труднощі виникли перед нею при спробі самостійного вивчення англійської мови, адже зорове сприйняття і запам'ятовування будь-якого друкованого англійського слова зовсім не сприймалося у його живій артикуляції. Тому дуже невтішним був її висновок, що самоучкою не може вивчитись по-англійськи, але тут же висловила припущення, що по-італійськи зможе. У зв'язку з цим просила брата Михайла, аби купив у Києві словник італійсько-російський або італійсько-французький, які потрібні їй для перекладу італійських поетів.

Та думка про вивчення англійської мови, оскільки це вважала своїм культурно-громадським обов'язком, не полишала її. В листі до М. Драгоманова від 24 грудня 1889 року, ніби оправдуючись за свою і товаришів затримку в перекладанні європейських авторів, зазначала: «Найгірше діло стоїть в нас з англійськими авторами, бо сю мову дуже мало хто знає, хоч деякі і збираються зайнятися нею. Бувши в Одесі, я хотіла учитись по-англійськи і навіть вже знайшла собі вчительку, але той проклятий масаж усе мені перебив. Тепер прийдеться учитись самій, хоч се і трудно. По-італіянськи я вже трохи підучилась сама і коли дістану книжок та словаря, то, може, й про перекладання можна буде подумати. «В очиданки будущи благ» надолужаю французьким та німецьким» (1; 97).

Дійовим фактором осягнення намічених освітніх завдань стало її особисте зацікавлення та постійна мотивація. Приміром, про початок і проблеми вивчення англійської мови вона писала в листі до М. Драгоманова від 24 листопада 1893 р. таке: Я вже почала, нарешті, вчитись по-англійськи (се моє давнє бажання!), і поки що діло іде влад, незважаючи на собачу мовому Проте я думаю, що нема в світі такого звуку, якого я б не могла вимовити, постаравшись трошки. Тепер я ще більше упевнилась, що з книжки, без живої речі, не можна вивчити англійської мови, та, здається, не тільки англійської, а й ніякої. Ох, коли то я читатиму Шекспіра в оригіналі!» (4,X; 183).

Інтенсивним вивченням англійської мови Леся змогла зайнятися тільки наприкінці 1893 року в Києві, куди прибула удвох з сестрою Ольгою «дальшої науки здобувати». На перших порах вона запланувала не лише вчитись англійської мови, а й ходити на публічні лекції, що читалися в університеті.

І з радісним збудженням повідомляла братові Михайлові: «Я дуже рада, що я нарешті допалася до англійської мови, - ну вже утну я колись щось із Байрона, аж чортам жарко здасться! Я займаюся вкупі з Людею (Людмилою Старицькою -- М. Л.) і через те ми з нею часто бачимось, бо помагаємо одна одній зубрити французько-англійські переклади. Викладова мова у нас французька. Англічанка наша дуже цікава і красива стара леді, "a very lady like" як у них кажуть» (4,X, 185).

Свого задоволення від навчання не приховувала і в листі до бабуні Єлизавети Іванівни: «... я ходжу до одної англічанки на уроки англійської мови. Англійська мова дуже трудна, але я все-таки вивчусь, - моя учительниця каже, що у мене єсть

способність і що я, певне, скоро научусь» (Хрон., 220). Цікаві деталі про той час навчання подала у спогадах «Хвилини життя Лесі Українки» (1913) Людмила Старицька-Черняхівська. У гімназії вона вчила англійську мову, але, як іронізувала з цієї «науки» винесла тверде знання однієї фрази: «I can not reply, I was ill yesterday».

Шановний гімназичний учитель Госкінс нічого не знав по-російськи, а гімназистки нічого не розуміли по-англійськи, крім деякого, що знав цю мову з дому. У класі встановились своєрідні відносини: дві-три учениці учили по черзі урок, а решта обходилася згаданою фразою: «Я не можу відповідати, я була хвора вчора.» Леся хоч не вчилася в гімназії, але англійську мову знала більше. Приятелюючи, Леся і Людмила надумали удосконалити свої знання.

«Брали ми уроки англійської мови у місс Копейкіної, яка «и ныне добро здравствует» і живе в тому ж самому помешканні, куди ми з Лесею ходили. Саме се помешкання нам надзвичайно подобалось своєю романтичністю. У вітальні був великий камін, у ньому майже завжди жевріло вугілля, а біля каміна сиділа сива й поважна мати місс Копейкіної з прядкою в руці. Сама місс Копейкіна, ширококісна й грандіозно збудована дочка Альбіона, незважаючи на свою архиросійську фамілію, жодного слова по-російськи не знала, і ми розумілися з нею на французькій мові. Тут я на свої очі бачила, яка надзвичайно здатна до мов була Леся. Се було щось просто незрозуміле. Якийсь талант, інтуїція! Англійська мова, як відомо, дуже трудна до виголошування і до правопису, а Леся і читала, і писала завжди вірно. Сама місс, яка упевнила нас (може, щоб потішити мене), що в Англії дуже мало людей, які пишуть грамотно, дивувалась Лосиним здібностям» (3; 404).

Уроки англійської відбувалися двічі на тиждень, з кожним разом ускладнюючись. Доводилось багато заучувати напам'ять, удосконалювати орфоепію, вникати в тонкощі правопису, читати й перекладати англійські книжки... Десь у неї, у хворої, і сили бралися, міцніло бажання перетворити мрію у дійсність. «Ну, та все ж ми будемо вчитись, - виривалось у неї з грудей, - а вже я, то напевне, бо коли впущу сей случай, то, певне, вже ніколи не навчусь» (1; 228).

Тож коли наступила весна 1894 року і Лесі після майже піврічного навчання довелося виїжджати з Києва до Колодяжного, про її настрої говорять такі рядки з листа до М. Драгоманова: «Будьте певні, що я Вам не покину англійської мови, не на те я її вчилася, щоб так хутко покинути. Я куплю собі словаря і книжок та так нашпигуюсь за літо, що хоч в Англію і то не страшно» (1; 249-250).

Здійснювати цей намір Лесі випало у Софії, куди вона прибула на запрошення дядька Михайла. Там теж. продовжувала брати уроки в учительки-англійки разом з кузиною Радою, якій допомагала індивідуальними заняттями. Оскільки Рада виростала у французькому мовному оточенні і навчалася у французькій школі, то для Лесі стала справжнім джерелом знань про інтонаційну своєрідність французької мови, якою вони часто спілкувались між собою.

У Софії Леся значно удосконалила знання англійської мови: уже могла читати книги без словника, перекладати книжковий текст, писати цією мовою листи до справжніх чи фіктивних знайомих. «По-англійськи я вже бреду», - жартівливо хвастилася перед сестрою Ольгою.

Після однорічного перебування в Болгарії, по смерті М. Драгоманова, повернулася в Україну в Колодяжне. Її тут виглядали з нетерпінням, бо треба було, щоб готувала до навчання в гімназії молодших сестер Ольгу та Оксану і брата Миколу. З цього приводу Леся писала дядині Л. Драгомановій до Софії: «Тут мені роботи чимало, бо для моїх занять історією прийшлося учить латинь, іменно наново, бо хоч я її колись і знала, та забула «основательно»...От, дякуючи Раді і всім вам, мені тепер уроки мої нічого не стоять, бо виходить, що я настільки

тямлю по-французьки, що можу других учити (звісно, починаючи). А софійська англійська наука оказалась настільки солідною, що тепер я в потребі можу і без словаря читати так речі, як..... Та чи тільки се завдячую я софійському життю? Об однім тільки жалкую, що я ще раніше не поїхала до вас... Як тепер Рада буде вчитись по-англійськи? Вона хоч би сама пробувала читати книжки - жаль забувати...» (4,X; 327-323).

З наведених текстів листів випливає, що Леся Українка замислювалася над методичними підходами до самостійного вивчення іноземних мов і визначала такі їх принципи:

1. Початкові відомості про самостійно виучувану мову, особливо про її орфографію та орфоепію, має подавати спеціаліст, для якого ця мова є рідною або він володіє нею як рідною.

2. Вивчення мови повинно бути систематичним та тривалим, включаючи в себе читання художніх і науково-популярних текстів, їх переклади та інші операції.

3. Для опанування орфоепією виучуваної мови обов'язково відчутти її специфіку, аромат у відповідному мовному середовищі («За два тижні за границею навчився мови краще, ніж тут за два місяці»), прагнути налагодити живі мовні контакти із зацікавленими в такому спілкуванні носіями даної мови.

4. Ефективним буває діалогічне взаємонавчання індивідів кожен з яких знає одну з двох виучуваних мов: німецьку або англійську, французьку або італійську і т.п.

5. Виучувана мова не повинна ставати пасивним інтелектуальним надбанням, а бути важливим фактором самоутвердження особистості, активно включеною у професійну діяльність її носія, використовуюваною у його повсякденному житті.

Та, на жаль, в реальності не завжди так бува. Важка хвороба, постійні матеріальні нестатки, безгіршя, вражене почуття людської гідності, бо редакції затримували навіть мізерні гонорари за надруковані твори, породили повні гіркоти слова Лесі Українки за декілька місяців до смерті: «Я не буду загрозовувати переходом в чужу літературу, як то роблять інші, бо то «себе дороже стоїть», але я можу зробитись учителькою європейських мов і прожити без тих «гонорарів», за які треба стільки зневаги приймати» (4, XII; 436).

Тож у 1903 році, коли у Львові для неї зажеврів вогник надії працювати приватною учителькою іноземних мов, вона в листі до М. Павлика заговорила про своє людське моральне правло на працю, основане на здобутих самоосвітою знаннях: «Дипломів у мене жодних нема. Чи досить *просто знати* європейські мови порядно, щоб могли знайти хоч приватний заробіток (прожиточний мінімум), не рахуючи на патріотизм роботодавців? Французьку і німецьку мови я знаю далеко порядніше, ніж звичайно знають «перші учениці» різних гімназій та інститутів в Росії, знаю і теоретично і практично остільки, що можу статті в тих мовах писати, а листи і поготів (навіть вірші німецьким білим віршем перекладала), говорити мені по-французьки, що по-російськи сливе все одно. Італійську мову знаю тепер, у всякім разі, ліпше, ніж скільки треба, наприклад, в консерваторії співу, розмовляю тепер плавко і досить, щоб провадити ділову кореспонденцію. Англійську знаю теоретично (все-таки можу і *вголос* читати, не тільки очима - і можу без словника перекладати з неї. Якби мала учеників поляків, то знаю по-польськи стільки, скільки треба, щоб пояснити при лекціях. Російську мову знаю не менше, ніж кожний українець, що перейшов російські школи (хоч я їх не проходила), але вимову маю в російській мові гіршу, ніж у французькій, характерну для українки; і менше всього була б охоча, власне, сю мову викладати. Наскільки знаю українську, зважте самі» (4, XII; 57-58). Показово, що в багатьох її листах наведе-

дені крилаті, узагальнюючі вислови різними мовами (французькою, німецькою, англійською, італійською, російською, польською та ін.).

Були глибокі знання чужих мов, здобутих самоосвітою (вільно читала де-сятьма мовами, з них двома «мертвими»), були навички викладацької праці, було настирливе бажання досягти свою матеріальну незалежність саме на педагогічній ниві, та здійснити цей намір упродовж усього її короткого життя так і не судилося.

Список використаних джерел:

1. Косач-Кривинюк О. *Леся Українка: Хронологія життя і творчості*. - Нью-Йорк: УВАН у США, 1970.
2. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання*. - Комітет з освіти: відділ сучасних мов, Страсбург. - Британська Рада. - Київ, 2003
3. *Спогаді про Лесю Українку*. - К: Дніпро. 1971
4. *Українка Леся. Зібрання творів: у 12-ти томах*. - К: Наукова думка, 1975 - 1979.

Г.Ф.МОСКАЛИК

*начальник управління освіти виконавчого комітету
Кременчуцької міської ради, к філос.н*

ПОНЯТТЯ “ФІЛОСОФІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ” ОСОБИСТОСТІ: СУЧАСНИЙ ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Анотація. У статті здійснюється пошук та опрацювання основних характеристик філософії професійної орієнтації особистості, уточнюється визначення поняття “професійна орієнтація особистості” та філософії змісту цього процесу в системі ринкових трансформацій.

Ключові слова: професійна орієнтація особистості, ринкові трансформації, вибір професії.

Аннотация. В публикации осуществляется поиск и обработка основных характеристик философии профессиональной ориентации личности, уточняется определение понятия «профессиональная ориентация личности» и философии содержания этого процесса в системе рыночных трансформаций.

Ключевые слова: профессиональная ориентация личности, рыночные трансформации, выбор профессии.

Annotation, in the article the search and processing of basic philosophical characteristics are carried out. The determination of the concept “professional orientation of a personality” and the philosophy of the essence of this process in the system of market transformations is made more accurate.

Key words: professional orientation of a personality, market transformations, choice of a profession.

Актуальність комплексного осмислення професійної орієнтації в сучасних умовах пов'язана в першу чергу з тим, що профорієнтаційна робота в незалежній Україні тільки починає складатися в цілісну систему, лише вимальовуються її окремі рівні та елементи. Натомість це є нагально необхідним для підвищення ефективності функціонування ринку і для зняття суперечності між потребою в досягненні максимальної економічної ефективності країни, з одного боку, і актуальною тенденцією гуманізації всіх сфер суспільного життя, - з іншого. На цей час можна констатувати, що профорієнтаційна робота на більш-менш задовільному рівні ведеться тільки в старших класах середніх загальноосвітніх навчальних закладів - на тлі практичної її відсутності для дорослого населення. Хоча і в навчальних закладах вона часто має формальний характер. Глибинною причиною